

PRAVICA DO MOŽNOSTI VEGANSKEGA OBROKA V VZGOJNO IZOBRAŽEVALNIH USTANOVAH

SLOVENSKO VEGANSKO DRUŠTVO, DRUŠTVO ZA OSVOBODITEV ŽIVALI IN NJIHOVE PRAVICE / MAJ 2019

DRUŠTVO ZA
OSVOBODITEV
ŽIVALI

Slovensko vegansko društvo
vegans.i

- **Veganstvo je Svet Evrope, vodilna organizacija za spoštovanje človekovih pravic v Evropi, potrdil kot pomembno, resno in koherentno prepričanje.**
- **Po Ustavi Republike Slovenije nima nihče pravice vzgajati otrok na način, ki je nasproten vrednotam staršev.**
- **Zakon o varstvu pred diskriminacijo prepoveduje posredno in neposredno diskriminacijo, nadlegovanje in viktimizacijo.**
- **Stališče svetovne znanosti je enotno, da je veganska prehrana primerna za ljudi v vseh življenjskih obdobjih, za dojenčke, otroke, najstnike, nosečnice, doječe matere in športnike. Poleg tega veganska prehrana tudi zmanjšuje tveganje za nastanek številnih kroničnih bolezni (sladkorne bolezni, srčno-žilnih bolezni, debelosti, raka..)**

Uvodno

Odnos do vrste prehrane in prehranjevalnih navad mnogokrat sega tudi na področje etike¹, kar prinaša pravni pomen in pravne razsežnosti. Prehranjevanje je pomembna ustavnopravna tema, ki zadeva ustavne pravice in svoboščine posameznikov in družbenih skupin, kot so pravica do svobode vesti in svetovnega nazora, svobode izražanja, verske svobode, pravice do zdravja, pravice do svobodnega odločanja staršev o vzgoji in razvoju otrok in pravice do splošne svobode ravnanja; tesno pa je povezano tudi s posameznikovim etičnim odnosom do okolja². Pravica do veganskega prepričanja ima tako implikacije tudi na organizacijo prehrane in vzgojno-izobraževalnih zavodih.

Veganstvo kot osebno prepričanje

Veganstvo³ je način življenja v smeri izogibanja, kot je mogoče, vsem oblikam izkoriščanja in nasilja nad živalmi za hrano, oblačila in druge namene, ter filozofija, da bi živalim morale biti priznane pravice, zato je treba ugovarjati vsem oblikam njihovega izkoriščanja. Veganstvo zavrača izkoriščanje živali, podpiranje uporabe živih bitij, kot da so stvari in živalim priznava pravico, da živijo svoje življenje kot svobodna bitja. Vegani živimo skladno z moralno zahtevo, da se živa bitja ne smejo uporabljati kot stvari in želimo živeti lastno življenje skladno s tem. Pravica do veganskega prepričanja kot vseobsegajočega nazora, ki temelji na moralni konotaciji, ima svoje temelje v pravu človekovih pravic in v načelu enakosti.

Pravica do veganskega prepričanja je priznana na ravni Sveta Evrope in na ravni Evropske Unije kot zaščiteno neverško prepričanje v okviru človekove pravice do izbire in varstva pred diskriminacijo.

Pravica do svobode vesti je temeljna človekova pravica, ki je določena na mednarodni ravni v Splošni deklaraciji človekovih pravic⁴, Mednarodnem paktu o državljanskih in političnih pravicah⁵, Mednarodnem paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah⁶, Evropski konvenciji o človekovih pravicah⁷ in Listini Evropske unije o temeljnih pravicah⁸. Kot država podpisnica je Republika Slovenija zavezana z mednarodnimi konvencijami in mora zagotoviti uresničevanje teh pravic vsem prebivalcem na svojem ozemlju ter sprejeti takšne zakone in ukrepe, ki so nujni, da postanejo pravice učinkovite. Tako obstaja pozitivna dolžnost Slovenije, da zagotovi vsem v Sloveniji svobodo vesti in sprejema takšne zakone, ki so nujni za dosego tega.

Človekovo pravico svobode vesti v Republiki Sloveniji ubeseduje 41. člen Ustave Republike Slovenije:

»Izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju je svobodno.

Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja.

Starši imajo pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo. Usmerjanje otrok glede verske in moralne vzgoje mora biti v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo vesti, verske in druge opredelitve ali prepričanja.«

Pravico do svobode vesti uživa vsak posameznik in je ena izmed najbolj pomembnih pravic v sodobni demokratični družbi, saj spoštovanje te pravice omogoča dostojanstvo in varnost oseb. Vsebina **pravice do svobode vesti** predpostavlja, da oseba uživa popolno svobodo pri lastnih verovanjih in prepričanjih, ter da lahko svoja prepričanja, če imajo pravno varovan status, izraža tako, da živi v skladu z njimi in je lahko v tem omejena le s sorazmernimi zakonskimi omejitvami, ki morajo biti nujne za varovanje javnega reda in miru, zdravja, družbene morale ali temeljnih pravic in svoboščin drugih oseb⁹. Čeprav se pravica do izbire mnogokrat poimenuje kar svoboda vere, v resnici ta človekova pravica **enakopravno varuje verska in neverska prepričanja**¹⁰.

Država mora zagotoviti svobodo vesti vsakemu posamezniku v svoji jurisdikciji in sprejeti takšne ukrepe, ki so nujni, da je ta pravica posameznika v družbenem življenju učinkovita in spoštovana. Pravica do svobode vesti mora biti zagotovljena brez razlikovanja glede vsebine zavarovanega prepričanja¹¹. Država in državni organi, ki predstavljajo podaljšek države (bolnišnice, šole, zapori), imajo primarno dolžnost, da pravico do svobode vesti in prepoved diskriminacije spoštujejo. Nosijo obveznost, da odstranijo oziroma minimizirajo neugodno obravnavo oseb zaradi njihovih prepričanj ter zagotovijo, da so njihove potrebe zaščitene, ko pride do konflikta pravic in interesov. Pri izvajanju svojih funkcij morajo preprečevati in odstranjevati diskriminacijo ter sprejemati ukrepe, ki omogočajo enakost možnosti. Država ima tako tudi pozitivno obveznost, da zagotovi izvrševanje pravice do svobode vesti, kar lahko vključuje tudi sprejemanje zakonov, ki zavezujejo zasebni sektor, da spoštuje pravico do izbire in izvedene pravice¹².

V **pravu Evropske unije** je osebno prepričanje pravno varovano, če (1) prepričanje vsebuje določeno mero kogentnosti, resnosti, kohezije in pomembnosti; (2) gre za iskreno osebno prepričanje osebe (*sincereley held belief*), vredno spoštovanja v demokratični družbi; in (3) prepričanje ni neskladno z temeljnimi pravicami drugih. Evropska unija je v svoji zakonodaji sprejela nabor **Equality directives**, ki od držav članic zahtevajo, da v svoj pravni red prenesejo prepoved diskriminacije na podlagi zaščitene prepričanj, med drugim tudi na podlagi neverških prepričanj. V slovenski pravni red so bile zahteve EU direktiv prenesene z **Zakonom o varstvu pred diskriminacijo** - ZVarD¹³, ki je vzpostavil tudi institucijo - Zagovornika načela enakosti, ki skrbi za izvajanje zakona, spoštovanje načela enakosti ter prepovedi diskriminacije (posredne in neposredne), nadlegovanja¹⁴ in viktimizacije¹⁵.

Veganstvo kot osebno prepričanje uživa zaščiteni pravni status

Pri veganstvu gre za izražanje dejstva, da so nečloveške živali čuteča bitja kot ljudje ter da jih je za to narobe izkoriščati, uporabljati in vzrejati z namenom, da jih lahko izkoriščamo in ubijamo. **Veganstvo kot osebno prepričanje** uživa zaščiten pravni status kot neversko prepričanje. Prepričanje, da je narobe in nepotrebno izkoriščati in ubijati nečloveške živali, ne zajema samo izražanja osebnega mnenja osebe in ne zadeva le prehrane, temveč se nanaša na velik in pomemben del človeškega življenja in obnašanja. Gre za pomembno, resno in koherentno prepričanje, ki je vredno spoštovanja v demokratični družbi. To je bilo potrjeno tudi s strani sodišča Sveta Evrope (Evropske komisije za človekove pravice) v primeru *W vs. UK*¹⁶ in v izjavah Sveta Evrope.¹⁷ Ker je veganstvo zaščiten prepričanje, imamo vegani pravico (1) verovati v nepotrebno izkoriščanja in ubijanja nečloveških živali ter (2) to izražati preko svojih ravnanj, ki so v skladu s prepričanjem in so lahko podvržena le sorazmernim omejitvam, predpisanim z zakonom, ki so nujne v demokratični družbi zaradi varovanja javne varnosti, reda, zdravja, morale ali temeljnih pravic in svoboščin drugih.

Svoboda vesti ima zelo pomemben status v pravu človekovih pravic, zato so tudi posegi omejeni s striktnimi pravili. Nezakonito postavljanje veganov v neenak položaj pomeni **diskriminacijo**, ki je nezakonita in protiustavna, ne glede na to, ali gre za neposredno diskriminacijo¹⁸ ali posredno diskriminacijo¹⁹. **Država ali vlada lahko omeji manifestacije zaščitene prepričanja, vendar le, če je to predpisano z zakonom in je nujno v demokratični družbi za zaščito varnosti, reda, zdravja, družbene morale ali temeljnih pravic drugih.** Taka omejitev mora biti sorazmerna, da v pravico do svobode vesti ne posega bolj, kot je to nujno za doseg legitirnega cilja. **Pri tem je dokazno breme na državi.**

Treba je poudariti to, kar javne institucije in strokovnjaki pogosto pozabijo omeniti, ko pride do zagotavljanja enakovrednih pravic osebam, ki se prehranjujejo z vegansko prehrano. Pri veganskem prehranjevanju gre za več kot osebno, moralno prepričanje, več kot le za izbiro posameznika zaradi same izbire. Gre za zdravstveno dokazani ustrežnejši način prehranjevanja. Gre za okolju prijazen, trajnostni način prehranjevanja. In konec koncev gre za moralno konotacijo, ki preko udejanjanja »osebne izbire« opozarja družbo na načelo »ne škoduj«, temeljno načelo, ki zajema predpostavko empatije do živih bitij in narave okoli sebe, ki presega antropocentrično gledanje. Sprejemanje otrok, ki se vegansko prehranjujejo, v družbo, v šolski sistem, brez nepotrebne diskriminacije, bi moralo biti samoumevno. Odrekanje možnosti prehrane otroku, čeprav to pomeni, da se posega v njegovo rast in razvoj ter možnost izražanja osebnega prepričanja, je povsem nepravilno ter nepotrebno.

Pravica staršev do vzgoje otrok

Ustava Republike Slovenije zagotavlja staršem pravico do vzgoje otrok v skladu s svojim verskim in moralnim prepričanjem²⁰. Iz tega izhaja, da nihče nima pravice otrok vzgajati na način, ki je nasproten vrednotam staršev, vse posebej to velja za vzgojno-izobraževalne zavode, kjer velja načelo t.i. ideološko nevtralne šole. Starši so avtonomne odrasle osebe in kot skrbniki svojih otrok imajo pravico otroke vzgajati skladno s svojim prepričanjem tudi, ko pride do vprašanja prehrane. Pravica je lahko omejena v javnem interesu glede na uradno medicinsko doktrino države ali vzgojno-izobraževalno politiko države, vendar morajo biti posegi v pravico stvarno utemeljeni.²¹

Posamezniki imamo tako pravico do svobode vesti, v sklopu katere svoje prepričanje izražamo tudi preko oblike prehranjevanja zase in za svoje otroke, kar mora biti spoštovano in dovoljeno v sodobni demokratični družbi (v kolikor njihova odločitev otrokom ne škodi). S tem, ko se posameznik odloči za način prehranjevanja, ki ni dokazano škodljiv, temveč kvečjemu koristen za zdravje posameznika ter ima tudi pozitivne družbeno-okoljske implikacije²², bi mu morala biti zagotovljena možnost prehranjevanja, ki si jo je izbral. Dostopnost alternativ, ki živalskih izdelkov ne vključujejo, je ključna za to, da vegan lahko živi skladno s svojim prepričanjem. V določenih situacijah smo vegani odvisni od drugih ljudi, pri dostopu do stvari in storitev, ki so primerne za nas. Delno zaradi nerazumevanja, kaj veganstvo je, mnogi vegani v Sloveniji izkusijo probleme pri dostopanju do primernih opcij v naših javnih institucijah. To je tudi primer otrok v vzgojno-izobraževalnih zavodih v Sloveniji, saj mnogi zavodi ne nudijo možnosti izbire prehrane, primerne za vegane. Šola more biti ideološko nevtralna, omogočati in spodbujati pluralnost prepričanj in posamezna prepričanja predstavljati objektivno, kar omogoča otrokom, da izražajo svojo voljo in oblikujejo prepričanja svobodno in na podlagi dejstev. Nedopustno vplivanje na to z zavrnitvami veganske prehrane ob očitnem poudarjanju, da je prehranjevanje otrok z živili živalskega izvora za otroke nujno in da je kakršenkoli odstop od tega nenavaden in nenaraven, ni primerno ali zakonito. **Vegani ne bi smeli biti postavljeni v situacije, kjer so prisiljeni sodelovati pri izkoriščanju živali v nasprotju s svojimi temeljnimi prepričanji.** Diskriminacija proti veganom nam zanika možnost, da živimo skladno s svojim prepričanjem, da imajo nečloveške živali pravice, ter vodi do podpiranja in ohranjanja nepravčnosti v našem odnosu do nečloveških živali.

Poseg v pravico do veganskega prepričanja

Pri hrani je posledica kršenja pravice do svobode vesti še bolj občutna, saj vegani primarno izražamo svoja prepričanja skozi izogibanje uživanju živali in stvari, ki so bili vzete živim oziroma testirane na živalih, naj bo to za hrano, obleke, zabavo ali drugi namen. Ker gre za temeljna in vseobsegajoča prepričanja, ki usmerjajo celotno življenje osebe, je v primeru omejitve izražanje svobode vesti oseba postavljena pred odločitev, ali bo kršila svoje temeljno prepričanje ali ostala lačna. Evropsko sodišče za človekove pravice je jasno poudarilo, da primer zavrnitve zahteve pritožnika glede etičnega izražanja temeljnega prepričanja v povezavi s hrano predstavlja pomembno neposredno prizadetost oz. škodo za pritožnika.²³

Evropsko sodišče za človekove pravice je potrdilo, da če so prehranske zahteve posledica zaščitenih prepričanj, je dokazno breme na državi, da dokaže upravičenost posega v pravico do izbire, tj. opravi test sorazmernosti. Če je zahteva po upoštevanju veganskega prepričanja zavrnjena, mora država utemeljiti, zakaj ne more zagotoviti veganom, da živijo skladno s svojimi prepričanji, tako da dokaže, da bi to povzročilo prevelike težave in/ali predstavlja preveliko breme, ki bi vplivalo na splošne interese družbe. Če je mogoče doseči legitimni cilj ter hkrati upoštevati zahteve veganov, bo država težko utemeljila, zakaj je to sorazmerno v demokratični družbi ob spoštovanju pravice do svobode vesti in načela enakosti.

Vzgojno-izobraževalni zavodi, svoboda vesti in možnost izbire prehrane

Zakon o osnovni šoli²⁴ v 57. členu določa, da osnovna šola organizira za vse učence vsaj en obrok hrane dnevno; **Zakon o vrtcih**²⁵ v 14., 28. in 30. členu določa dnevne in poldnevne programe otrok, ki obsegajo tudi prehrano otrok; **cena programa**, ki se krije iz proračuna občine in plačila staršev, pa vključuje tudi stroške živil za otroke. Vsi otroci, vpisani v vzgojno-izobraževalne zavode, imajo tako pravico do izbire najmanj enega obroka dnevno, ki je financiran iz javnih sredstev in plačila staršev. **Kako država realizira pravico, da vsi otroci, kljub raznim zdravstvenim in osebnim razlikam in zahtevam, dobijo možnost obroka, je v njeni pristojnosti - lahko s predpisi določi pripravo takšne hrane v šolskih kuhinjah, lahko pa se odloči tudi za njeno subvencioniranje. Pri tem bi morala država izhajati iz načela enakosti, ki ga zagotavlja 14. člen naše ustave: če imajo vsi otroci pravico do prehrane, jo morajo imeti pod enakimi pogoji**²⁶.

Splošna deklaracija človekovih pravic Združenih narodov (1948) v 2. točki 26. člena navaja: »Izobraževanje mora biti usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin.«; medtem ko Deklaracija o otrokovih pravicah OZN (1959) izpostavlja načelo otrokove koristi: »Otrok mora uživati posebno varstvo. Z zakonom ali na drug način mu je treba omogočiti, da se bo v svobodi in dostojanju razvijal fizično, psihično, moralno, versko in družbeno zdravo in normalno. V zakonih, sprejetih za varstvo otroka, naj bo otrokova korist poglavitno vodilo.« Konvencija o otrokovih pravicah OZN 1989 v 14. členu zavezuje države pogodbenice, da spoštujejo otrokovo pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Države pogodbenice morajo spoštovati pravice in dolžnosti staršev zira zakonitih skrbnikov, da otroka pri uveljavljanju te pravice usmerjajo na način, prilagojen njegovim razvojnim zmožnostim.²⁷ Starši so avtonomne odrasle osebe in kot skrbniki svojih otrok imajo pravico do izbire prehrane zase in svojih otrok, ki se šolajo. Pravica ni absolutna, je lahko omejena v javnem interesu, glede na uradno medicinsko doktrino države ali vzgojno-izobraževalno politiko države, vendar morajo biti posegi v pravico stvarno utemeljeni.²⁸

Deklaracija o otrokovih pravicah OZN (1959) kot eno svojih načel navaja: »Otrok ima pravico do šolanja, ki naj bo vsaj na stopnji osnovne šole brezplačno in obvezno. Deležen naj bo vzgoje, ki bo razvijala njegovo splošno kulturno raven in ga usposobila, da na osnovi enakih možnosti razvija svoje sposobnosti in zmožnosti za lastno presojo, čut moralne in socialne odgovornosti, da bo lahko postal koristen član človeške družbe.« Iz dokumentov državnih organov, javnih institucij in predstavnikov stroke v Sloveniji izhaja močan poudarek o pomembnosti kakovostne prehrane otrok in mladostnikov v času odrasčanja; na drugi strani dolžnost javno-izobraževalnih zavodov, da se polnovredna prehrana otrokom zagotovi. Dojemanje javno-izobraževalnih zavodov kot institucij, ki skrbijo za izobrazbo otrok, njihov normalni razvoj in sekundarno vzgojo predpostavlja, da bo za prehrano otrok poskrbljeno skladno z utemeljenimi strokovnimi argumenti s končnim ciljem, da se zagotavlja obroke, ki so predvsem zdravi. Glede na to, da šole skrbijo tudi za vzgojo in izobraževanje otrok, pa bi bilo ob današnjem znanju, ki nam ga nudijo znanost in sodobne raziskave, dobrodošlo učiti otroke (tudi v povezavi s hrano) o trajnostnem ravnanju z naravo in poleg zdravstvenega vidika vključiti tudi okoljski vidik in moralno konotacijo²⁹. Prehranski krožniki in piramide, ki vključujejo živila živalskega izvora, bi morali jasno nakazovati, da so živila živalskega izvora odsvetovana že zaradi etike, saj medvrstna etika trenutno predstavlja manjkajoči člen večine prehranskih smernic. Tudi Mednarodna zdravstvena organizacija (WHO) v svojem poročilu navaja, da so mladostniki dandanes zainteresirani o širših problemih v povezavi s prehrano, kot je vegetarijanstvo, lakota, pridelovalne prakse in poli-

tike pridelave in distribucije hrane; šole bi jim morale ponuditi možnosti, da lahko razpravljajo o teh temah. Navajajo, da je ravno povečano zavedanje glede zdravja in vplivov na okolje spodbudilo povpraševanje potrošnikov po vegetarijanski in zdravi prehrani.³⁰

Evropsko sodišče za človekove pravice je potrdilo, da če so prehranske zahteve posledica zaščitenih prepričanj, je dokazno breme na državi, da dokaže upravičenost posega v pravico do izbire, tj. opravi test sorazmernosti. V sklopu testa sorazmernosti je treba dokazati, da ima poseg legitimen cilj, da je uporabljeno sredstvo primerno ter da so organizacijske, izvedbene in stroškovne omejitve javno-izobraževalnih zavodov tako restriktivne, da prilagoditev šolske prehrane ni mogoča.

Večina veganske hrane je zelo inkluzivna, saj jo jedo tako vegani kot nevegani, predstavlja osnovo za vrsto obrokov, zadosti pa lahko tudi željam posebne prehrane (kot sta npr. halal in košer hrana) ter dietam, prilagojenim alergičnim stanjem (npr. alergija na mleko in jajca). Priprava veganske hrane je pogosto cenovno dostopnejša, nutricionistično in zdravstveni strokovnjaki v Združenih narodnih, Ameriki, Evropi in drugje pa priznavajo prehrano, ki temelji na rastlinskih virih kot nutricionistično primerno v vseh obdobjih odrasčanja. Take vrste prehrana ustreza tudi nacionalnim in lokalnim ciljem vlade glede trajnostnega upravljanja in varstva okolja.

Vsaka oseba, ki obiskuje javno-izobraževalni zavod, ima možnost posebne priprave obrokov, če to izkaže z zdravniškim potrdilom. Zavodi tako razpolagajo s kadrom, ki zna pripraviti obroke brez vsebnosti živil živalskega izvora pri posebnih zdravstvenih stanjih in alergijah. To jim uspeva tudi organizacijsko, čeprav gre za veliko bolj specifično prehrano in raznolike zahteve. Ministrstvo je l. 2016 Uradu varuha za človekove pravice posredovalo podatke, da vrtni in osnovne šole pripravljajo več kot 800 različnih jedilnikov dnevno, ne le zaradi zdravstvenih razlogov pri učencih, temveč tudi zaradi verskih razlogov ali zaradi določenega drugačnega svetovnonazorskega prepričanja staršev. Argumenti o težavah pri organizaciji, kadrih, izvedbi in finančah tako niso prepričljivi. Mnogokrat so tako vegani postavljeni v situacijo, ko z zdravniškim potrdilom ne razpolagajo; medtem pa drugi varovanci zavoda, ki zdravniško potrdilo imajo, dobivajo prehrano primerno za vegane. V teh primerih gre za očitne posege v svobodo vesti.

Možnost izbire veganske prehrane v vzgojno-izobraževalnih zavodih omogoča tudi manjšo potrebo po projektih, ki jih trenutno izvaja Ministrstvo za izobraževanje, financirata pa Republika Slovenija in Evropska unija (Projekt Šolski lonec³¹, Shema šolskega sadja³², Tradicionalni slovenski zajtrk³³, Zdrav življenjski slog v šoli³⁴, Kuhna pa to³⁵...) saj bi vnos možnosti veganske prehrane v šolske jedilnice že v izhodišču zagotavljal več zdrave, sveže prehrane.

Dopuščanje možnosti izbire veganske prehrane v vzgojno-izobraževalnih zavodih bi lahko bila za otroke in mladostnike tudi priložnost, da se naučijo, kaj je zdrava, pravilna in do okolja odgovorna prehrana, ki je povsem enostavno lahko polnovredna.

Sklicevanje na argument javnega interesa ohranjanja zdravja

Ko pride do veganske prehrane v sklopu pravice do svobode vesti, se v slovenskem prostoru mnogokrat omenja in sklicuje na »nevarnost« in »nezdravost« tovrstne prehrane v povezavi z Smernicami zdravega prehranjevanja Ministrstva za zdravje. Omejitveni ukrepi v javnem interesu ohranjanja zdravja so dovoljeni, če so dokazani in utemeljeni – v nasprotnem primeru gre za nedovoljen poseg v temeljno človekovo pravico svobode vesti. Smernice zdravega prehranjevanja nimajo pravne narave formalnega (obveznega, obvezujočega) pravnega akta, saj so sprejete v neformalnem postopku. Njihova nezavezujoča narava je navedena tudi v samih Smernicah zdravega prehranjevanja ter potrjena s strani predstavnikov ministrstva³⁶.

Varuh človekovih pravic

Urad **Varuha človekovih pravic** je v Biltenu št. 13 iz leta 2009 pojasnil, da so se vrtci in šole do zdaj strogo ravnali po Smernicah zdravega prehranjevanja v vzgojno izobraževalnih ustanovah, ki jih je izdalo Ministrstvo za zdravje RS leta 2005, in praviloma (z redkimi izjemami) željamo oziroma zahtevam staršev po veganski prehrani niso ugodili. Nenaklonjenost pripravljavanju brezmesne hrane so ravnatelji opravičevali s togimi in strogimi normativi glede števila osebja za šolske kuhinje. Urad Varuha človekovih pravic v Biltenu št. 13 iz leta 2009 navaja, da se mnega strokovnjakov glede primernosti vegetarijanske (morda tudi veganske) prehrane počasi spreminjajo ter omenja, da je tako Ministrstvo za zdravje (MZ) l. 2008³⁷ izdalo dokument, ki vsebuje primere jedilnikov, s katerimi se otrokom, ki ne uživajo mesa, zagotovijo polnovredni obroki; MZ naj bi tudi načrtovalo izobraževanje osebja šolskih kuhinj, pri čemer se bodo udeleženci seznanili s pripravljanjem vegetarijanskih obrokov; Ministrstvo za šolstvo pa naj bi Urad varuha za človekove pravice že leta 2010³⁸ opozoril na čedalje pogostejše zahteve po organizaciji vegetarijanske prehrane. **Urad Varuha človekovih pravic** je v **Letnem poročilu za l. 2010** poudaril, da prehranjevanje spada v pravico do svobode vesti in s tem v pravico posameznika do svobodnega izpovedovanja vere. Zato je Urad predlagal, da bi zakon določal, da mora šola pri obroku, ki ga mora zagotavljati in ki pomeni pravico vseh otrok in mladostnikov do zaužitja vsaj enega obroka, upoštevati tudi tovrstne opredelitve posameznika. Ministrstvo za šolstvo je te predloge glede vegetarijanske, vegan-

ske in druge hrane, ki je povezana s prepričanjem ali vero, zavrnilo in poudarilo, da bodo še naprej spoštovali Smernice zdrave prehrane, ki jih pripravlja Ministrstvo za zdravje.

Pravno mnenje dr. Terška

Dr. Teršek v svojem pravnem mnenju navaja:

»V izhodišču bi smela javna oblast (njen del so tudi javne vzgojne in izobraževalne ustanove) posamezniku omejiti zadevno pravico, če bi lahko stvarno utemeljeno in dokazano zatrjevala nedvomno škodljivost – in to celostno, generalno škodljivost - določene vrste prehrane; v tem primeru veganske. Za takšen sklep o škodljivosti pa v primeru veganstva kot takega v strokovni literaturi in medicinskih praksah ni najti kategoričnega in neizpodbitnega dokaza, oziroma splošno sprejete trditve. Nasprotno, v literaturi in medicinski stroki je vse več primerov pritrjevanja pozitivnim učinkom veganske prehrane na človekovo telo in duha.«... »Izključitev določene vrste prehrane pomeni nedopustni poseg v ustave in konvencijske pravice in svoboščine staršev in otrok, če za to niso podani prepričljivi in pravno vodotesni razlogi. Ocenjujem, da v tem primeru takšni razlogi za izključitev veganske prehrane niso podani. Organizacijski in logistični razlogi, kot je način hranjenja veganske prehrane, ne opravičujejo odsotnosti (dolžne) skrbi vrtca za uresničevanje razumnih želja in zahtev staršev in otrok glede prehrane. Hkrati pa število staršev in otrok, ki se prehranjujejo vegetansko, ne more biti pravno odločilni razlog za odločitev vodstva vrtca (pa tudi države in pristojnega ministrstva), da otroci takšne prehrane v vrtcu ne bodo imeli zagotovljene.«³⁹

Primerjalno-pravna ureditev

a. Italija

V Italiji je npr. pravica otrok do veganske prehrane v vzgojno-izobraževalnih zavodih splošno priznana. Italijansko Ministrstvo za zdravje je l. 2010 šolam poslalo okrožnico s pojasnilom, da morajo vse šole in vrtci zagotoviti vegansko prehrano brez zahtev po zdravniških potrdilih, skladno s 6. odstavkom 68. člena predpisa z 5. junija 2003⁴⁰. Poudarilo je, da se starejši, regionalni zakoni o prehrani v šolah in vrtcih ne smejo uporabljati, v kolikor so v nasprotju s smernicami Ministrstva. To je potrdila tudi italijanska sodna praksa.

Italijansko sodišče *Il Tribunale Regionale di Giustizia Amministrativa Sezione Autonoma di Bolzano* je v sodbi N. 00107/2017 *REG.PROV.COLL* naložilo mestni upravi mesta Merano, da mora omogočiti v vseh vrtcih možnost veganske prehrane na podlagi smernic italijanskega Ministrstva za zdravje „*Linee di indirizzo per la ristorazione scolastica e delle circolari del Ministero della Salute*“. Ravnatelj vrtca je namreč v konkretnem primeru zavrnil zahtevo matere po

veganskih obrokih za njenega otroka, saj veganska prehrana kot posebna vrsta prehrane ni bila vnaprej predvidena kot možnost izbire v zadevnem vrtcu, zato te zahteve ni bilo mogoče sprejeti. Čeprav je vrtec ugovarjal, da v konkretnem primeru sploh ne gre za upravni akt, temveč le za obvestilo tožnici, da take prehrane v vrtcu ne nudijo, je sodišče ta ugovor zavrnilo⁴¹. V obrazložitvi sodbe je sodišče poudarilo, da morajo vzgojno-izobraževalni zavodi zagotavljati prehrano v povezavi s pravico do izbire na podlagi etičnih, religioznih ali kulturnih nazorov. Tako prehrano mora zavod zagotoviti na podlagi preproste zahteve starša, brez dodatnih zahtev po zdravniškem potrdilu. Prav tako je sodišče izpostavilo, da morajo biti v primeru diskrecijskega odločanja v upravnem postopku razlogi za odločitev (v javno korist ali korist posameznika) obrazloženi, upravni organ (občina oziroma šola) pa ima dolžnost, da obrazloži dejanske in pravne razloge za svojo odločitev. Le tako je stranki v postopku omogočeno učinkovito pravno varstvo in možnost, da preveri ustreznost subsumpcije, tj. razmerja med abstraktnim stanom, ki ga vsebuje pravni predpis in odločitvijo upravnege organa v konkretni zadevi. Upravnim organom ni nikoli dovoljeno odločati arbitrarno, vedno so pri svojem odločanju vezani na pravna pravila, ki opisujejo abstraktno hipotezo in to povezujejo z dejanskim stanom konkretnega primera. Sodišče je poudarilo, da je bila v tem primeru zavrnitev zahteve po veganski prehrani nezakonita, saj ni imela pravne podlage in ni bila zadostno obrazložena.

V sodbi *N. 00245/2015 REG.PROV.COLL je Il Tribunale Regionale di Giustizia Amministrativa Sezione Autonoma di Bolzano* navedlo, da mora vzgojno-izobraževalni zavod zagotoviti vegansko prehrano brez zahtev po zdravniškem potrdilu⁴². V sodbi je bil obravnavan primer, ko je vrtec dal možnost izbire veganske prehrane na obrazcu, ki so ga izpolnili starši ob vpisu, a ko je prvič prišlo do primera izbire veganske prehrane, je vrtec zahteval zdravniško potrdilo, ki bi utemeljilo tako vrsto prehrane. V končni sodbi je sodišče uporabilo test sorazmernosti („*tutto sproporzionata la decisione*»), ki ga zahteve vrtca po zdravniškem potrdilu niso prestale. Sodišče je zato naložilo vrtcu, da mora otroku zagotoviti vegansko prehrano, ki jo je izbrala njegova mati. Kljub ugovoru vrtca, da se smernice Ministrstva glede prehrane nanašajo na šolske ustanove, je sodišče ta ugovor zavrnilo kot neutemeljen in presodilo, da tudi vrtci sodijo pod ustanove iz smernic Ministrstva.

b. Portugalska

Na Portugalskem so v letu 2017 sprejeli zakon, ki predpisuje obveznost, da se v vseh javnih jedilnicah nudi veganska možnost prehrane⁴³. Tako je mogoče v vseh šolah, univerzah, bolnišnicah, zaporih in drugih javnih zavodih dobiti hrano brez vsebnosti živalskih produktov. Zakon je bil sprejet po tem, ko je na Portugalskem krožila petičija, ki je dosegla več kot 15.000 podpisov in jo je posledično obravnavala

parlament v letu 2016. Zakon zahteva, da se v javnih jedilnicah nudi vsaj ena striktna veganska možnost hrane, ki ne vključuje nikarkršnega živalskega produkta⁴⁴. Namen sprejetja zakona je bilo preprečevanje diskriminacije, skladno z mednarodno in evropsko zakonodajo, prav tako pa se pričakuje, da bo zahteva spodbudila raznolikost prehranjevalnih navad in spodbujala več ljudi, da izberejo vegansko opcijo, saj bo na voljo na več mestih. Pričakujejo, da bo imelo to pozitivne učinke primarno na zdravje prebivalstva, dolgoročno pa tudi na živali in okolje.

c. Velika Britanija

UK Equality and Human Rights Commission (EHRC) je regulativno telo pristojno za nadzor implementacije EU določb glede pravice do enakopravnega obravnavanja v Veliki Britaniji. EHRC je priznalo veganstvo kot zaščiten filozofsko prepričanje. To je bilo potrjeno pred UK Employment Appeal Tribunal (pritožbeno delovno sodišče), ki je priznalo veganstvo kot zaščiten filozofsko prepričanje ter potrdilo, da so prepričanja v povezavi z okoljem in podnebniimi spremembami tudi zaščiteni⁴⁵.

Zaključek

Odrekanje prehrane otroku pomeni, da se posega v njegovo rast in razvoj ter pravico do svobode vesti, je povsem nepravilno ter nepotrebno. Četudi se odgovornost za izbiro veganskega načina prehranjevanja pogosto prelaga na starše, se v končnem rezultatu diskriminira otroka, ki mu možnost prehrane, kljub plačilu šolskega obroka, ni zagotovljena.

Sprejemanje otrok, ki se vegansko prehranjujejo, v družbo in šolski sistem brez nepotrebne diskriminacije bi moralo biti samoumevno. Smernice zdravega prehranjevanja, na katere se vzgojno-izobraževalni zavodi navadno sklicujejo, nimajo pravne narave formalnega (obveznega, obvezujočega) pravnega vira. So pa obvezujoče pri ravnanju državnih organov določbe konvencij, ki zavezujejo Republiko Slovenijo na mednarodni ravni; določbe prava Evropske Unije, ki se uporablja neposredno ali prenesene v naš pravn sistem in določbe Ustave Republike Slovenije, najvišjega in temeljnega akta, ki velja na ozemlju Slovenije. Zadevne določbe zahtevajo opravljanje testa sorazmernosti, ki pride do trka pravice posameznika in oblastno držo države, kjer pa je potrebno, skladno s sodno prakso najvišjih sodišč (npr. Evropskega sodišča za človekove pravice, Ustavnega sodišča Republike Slovenije), skrbno tehtati vse posege v pravico posameznika.

Priporočila in raziskave, na katere se sklicujemo, so osnovana na stališčih najuglednejših organizacij s področja prehrane in so podprta z veliko količino znanstvene literature. Ker ob izdatnem pregledovanju strokovne literature nismo uspeli najti raziskav, ki bi oporečala vašo odklonilna stališča do veganske prehrane, vas naprošamo, da ustrezne dokumente

primerno prilagodite, da bodo lahko uporabni kot smernice zdrave prehrane. Pisci naj se pri pisanju odstavkov o vegetarijanstvu in veganstvu vzdržijo osebnih mnenj in predsodkov, ki nimajo podlage v znanstvenih raziskavah in spodbujajo stigmatizacijo, nestrpnost, diskriminacijo in izključevanje že na ravni vzgojno-izobraževalnih zavodov.

Trenutno stanje, ko veganska prehrana v dokumente Ministrstva za zdravje ni vključena oz. je vključena v nasprotju s stališči znanosti in strokovnih organizacij, je nesprejemljivo, predvsem zaradi vedno številčnejše populacije iz vseh starostnih obdobj, ki se prehranjujejo vegansko. Država mora zagotavljati enakopravnost svojih državljanov, saj veganstvo predstavlja ustavno zavarovano pravico, ki v primeru prehrane otrok predpostavlja dolžnost vzgojno-izobraževalnih zavodov, da otroku zagotovijo možnost veganske prehrane. Osebe v kuhinjah vzgojno-izobraževalnih ustanov trenutno nima niti enotnih in popolnih smernic, ki bi mu zagotavljale izdelavo obrokov, ki temeljijo na rastlinskih virih prehrane; potrebno je pregledovanje različnih dokumentov in smernic glede priprave hrane v primeru alergij in brezmesnih jedilnikov, da je mogoča priprava polnovrednega obroka. To preprečuje doseganje standardov uravnotežene prehrane, saj se z izključitvijo veganske prehrane iz temeljnih dokumentov ustvarja pogoje za nestrokovne pristope.

Predvsem je potrebno apelirati, da je nujno, da vsi kot osrednje vodilo v dialogu glede prehrane in naših otrok postavimo interes otroka, ki mora biti temeljna smernica pri presoji teh vprašanj. Kljub vsem dokazom, strokovnim stališčem, raziskavam in pobudam pa koristi otroka niso več primarne, ko pride do prehrane, ki nasprotuje prehranjevalnim navadam večine in industriji živalskih izdelkov. Zaradi večjega števila kronično bolnih otrok bi zadostovala dva jedilnika v vrtcih in šolah: »mešanik in »dodatenc«: brezalergenski, brezglutenski in veganski, kar tudi organizacijsko in izvedbeno ne bi predstavljalo prevelikih bremen. Prilagoditev dokumentov sprejetih 10 in več let nazaj in politik, ki temeljijo na stališčih iz 90-ih pa je ne le dobrodošla, temveč nujna. Zato bi vas pozvali, da preučite strokovna stališča, konkretno odgovorite na postavljene dokaze in raziskave in v vzgojno-izobraževalnih zavodih omogočite možnost nujenja prehrane, ki temelji na rastlinskih virih. V interesu naših otrok, njihovega razvoja in zdravja.

Viri

- 1 Pravila raznih verovanj, ki prepovedujejo uživanje mesa ži-vih bitij kot splošno pravilo (npr. budizem) ali kot način obredoslovja (krščanska vera, post).
- 2 Dr. Dražič Teršek, Pravica do veganske prehrane. URL: <http://edus.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=235127>
- 3 Beseda vegan izvira iz leta 1944 in ji bila uporabljena za ljudi, ki se niso izogibali le uživanju teles nečloveških živali, temveč vsem oblikam izkoriščanja živali. Izogibanje vsem živalskim produktom sega še veliko dlje nazaj, z dokazi do 2000 let nazaj.

4 Splošna deklaracija človekovih pravic sicer vsebuje splošna načela, usmeritve in nezavezujoče pravice, vendar v 18. členu ubeseduje tudi pravico do svobode vesti. 18. člen: Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in vere; ta pravica vključuje svobodo spremeniti vero ali prepričanje ter svobodo, da bodisi sam bodisi skupaj z drugimi ter javno ali zasebno izraža svojo vero ali prepričanje s poučevanjem, prakso, bogoslužjem in verskimi obredi. Prav tako vsebuje pravico do svobode pred diskriminacijo (tudi na podlagi političnega ali drugega mnenja); pravico do svobode izjave in mirnega zbiranja. (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 3/18)

5 Vsebuje pravno zavezujoče pravice. V 18. členu določa svobodo vesti. 18. člen:

1. Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi. Ta pravica vsebuje svobodo imeti ali sprejeti vero ali prepričanje, po svoji izbiri in svobodo izražati svojo vero ali prepričanje posamično ali v skupnosti z drugimi, javno ali zasebno, z bogoslužjem, izpolnjevanjem verskih in ritualnih obredov in poučevanjem.

2. Ničče ne sme biti prisiljen k nečemu, s čimer bi bila kršena njegova pravica imeti ali sprejeti vero ali prepričanje po lastni izbiri.

3. Glede svobodnega izražanja vere ali prepričanja so dopustne le tiste omejitve, ki jih določa zakon, in so potrebne za zavarovanje javne varnosti, reda, zdravja ali morale, ali pa temeljnih pravic in svoboščin drugih.

4. Države pogodbenice tega Pakta se zavezujejo spoštovati pravico staršev, oz. zakonitih skrbnikov, da svojim otrokom zagotovijo tisto versko in moralno vzgojo, ki je v skladu z njihovim lastnim prepričanjem. Uradni list RS, št. 35/92 – MP, št. 9/92

ICPCR vsebuje tudi prepoved diskriminacije (tudi na podlagi političnega ali drugega mnenja). ICPCR ima tudi Opcijski protokol, ki dovoljuje posameznikom, da se pritožijo direktno na Komisijo za človekove pravice, katere podpisnica je tudi Slovenija (ratifikacija dne 16. 7. 1993). Države članice morajo zagotoviti, da imajo posamezniki znotraj njihovega teritorija pravno sredstvo v primeru kršitev ICPCR pravice.

6 Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 9/93

7 Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 7/94

8 V 21. členu vsebuje splošno prepoved diskriminacije.

9 Te izvedene pravice temeljijo primarno na 18. členu Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah - International Convention on Civil and Political Rights ("ICCPR") in 9. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah - European Convention on Human Rights ("ECHR").

10 V povezavi z nasprotovanjem ubijanja kot posledice osebne (neverskega) prepričanja so se prvi primeri v Združenih državah in s tem povezan problem diskriminacije pojavili kot ugovor vesti v vojski. Ugovor vesti je namreč temeljil na močnem prepričanju, da je ubijanje napačno, nemoralno in neetično ter da osebi njena vest ne dopušča, da sodeluje v tako zlobnem delovanju. V mejnem primeru Welsh vs. US so bila prepričanja pritožnika oblikovana na podlagi branj iz zgodovine in sociologije in v svoji odločitvi je sodišče formuliralo test, ki je vključeval v definicijo verovanja širše polje prepričanj kot le verska, med drugim tudi esencialno politično, sociološko, filozofsko verovanje ali osebno moralno kodo. Meja je bila postavljena pri prepričanjih, ki niso temeljila na moralnih, etičnih ali verskih načelih, temveč so predstavljali »pomisleke na podlagi politike, pragmatizma ali smotnosti«. Ta test so poimenovali Seeger / Welsh standard.

11 URS zagotavlja pravico do enakosti preko pravice do enakosti pred zakonom (14. člen).

12 1. člen ECHR; 2/2. člen ICPCR

13 Uradni list RS, št. 33/16 in 21/18 – ZNORg

14 Nadlegovanje se pojavi, ko se oseba počuti stresno, prestrašeno, ponižano ali prizadeto zaradi okolja, kjer je dostojanstvo osebe prizadeto zaradi njenega veganskega prepričanja. Nadlegovanje ne rabi biti namerno.

15 Viktimizacija se pojavi, ko je oseba podala pritožbo zaradi diskriminacije na podlagi veganskega prepričanja, pa je bila zaradi tega nepošteno obravnavana, izključena, pojmovana kot povzročitelj težav ali izključena od določenih privilegijev ali bonitet.

16 V tem primeru je Komisija Sveta Evrope sprejela, da je veganstvo zaščiteno prepričanje in da je na videz nevtralna politika zopora pri dodeljevanju dela lahko omejujoča pri izražanju veganskih prepričanj. Slo je za primer zapornika v VB, ki so mu zavrnili izjemo od dela v tiskarni zopora, ki je predstavljala del sistema rotacije zopora. Zapornik v tiskarni ni želel delati, saj naj bi uporabljal ne-vegansko tinko, kar je v nasprotju z njegovim veganskim prepričanjem in krši 9. člen EKČP. Komisija je priznala veganstvu status zaščitene prepričanja pod 9. členom EKČP, vendar pritožnik s pritožbo ni bil uspešen, saj je Komisija ugotovila, da je bila omejitev predpisana z zakonom, saj je bila zapisana v pravih zopora, ki so se nanašala na vse zapornike; da je bila omejitev nujna za doseganje legitimnega cilja, saj je zahteva po delu zasledovala cilj ohranjanja reda v zoporu in je bila nujna za alokacijo dela na način, ki je bil smatran za pravičnega in brez favoritizma.

17 Svet Evrope je to potrdil tudi v svoji izjavi, da pravica do svobode vesti štiti široko paleto neverških prepričanj, ki vključujejo ateizem, agnosticizem, veganstvo in pacifizem. Da je prepričanje zaščiteno pod 9. členom Evropske konvencije za človekove pravice, mora biti resno, zavedati pomembne vidike človeških življenja ali obnašanja, resnično verovano in vredno spoštovanja v demokratični družbi. Religion and Belief, <https://www.coe.int/en/ven/compass/religion-and-belief>

18 Direktna diskriminacija se pojavi, ko je oseba tretirana manj ugodno kot drugi v podobnem kontekstu, ker je vegan. Neposredna diskriminacija je dovoljena le, če gre za nujen poseg glede na dejavnost oziroma kontekst, v katerem je izvajana in je sama diskriminacija odločilen pogoj za izvedbo te dejavnosti.

19 Posredna diskriminacija se pojavi, ko obstoji »nevtralna« praksa oziroma pravilo, ki postavlja osebo zaradi veganskih prepričanj v nepravilno neugoden položaj. Dovoljena je, če je razlog za pravila ali prakso objektivno utemeljen, samo pravilo ali praksa pa predstavlja primeren in sorazmeren način za doseganje legitimnega cilja. Dokazno breme je na osebi, ki ustvari pravilo ali prakso.

20 Skladno z 41. členom URS (svoboda vesti) imajo starši pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo.

21 Dr. Andraž Teršek, Pravica do veganske prehrane. URL: <http://edus.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=235127>

22 Takšne vrste prehrane je tudi dokazano boljša za okolje in državne cilje v povezavi z trajnostnim upravljanjem okolja. Več o tem: Food And Agriculture Organization Of The United Nations. Livestock's Long Shadow - Environmental Issues And Options. Rome, 2006

23 Akobski v. Poland App.no, 18429/06, ECtHR, 2010; Vartic v Romania App. No. 14150/08, 2014

24 Uradni list RS, št. 81/06 – uradno prečiščeno besedilo, 102/07, 107/10, 87/11, 40/12 – ZUJF, 63/13 in 46/16 – ZOFVI-L

25 Uradni list RS, št. 100/05 – uradno prečiščeno besedilo, 25/08, 98/09 – ZIUZGK, 36/10, 62/10 – ZUPJS, 94/10 – ZIU, 40/12 – ZUJF, 14/15 – ZUUJFO in 55/17

26 Višje stroški pri pripravi hrane bi moralo ministrstvo upoštevati in povrniti razliko v obliki subvencije (staršem v razliki do višje cene ali šoli v razliki do višjih stroškov).

27 Pravica staršev do vzgoje otrok. URL: <http://24kul.si/ustava-vsi-starsi-imajo-pravico-do-vzgoje-otrok-v-skladu-s-svojm-verskim-in-moralnim-prepričanjem>

28 Dr. Andraž Teršek, Pravica do veganske prehrane. URL: <http://edus.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=235127>

29 Ustavno sodišče, Odločba U-I-140/14

30 M. Jeran in J. Vrhovnik, Čas je za novo – trajnostno – prehransko politiko, odprto pismo za MZ, NUJ, MKGP in MOP, 11.7.2018

31 Projekt je finančno omogočilo Ministrstvo za zdravje iz naslova Javnega razpisa na področju javnega zdravja v letih 2013 in 2014. Projekt je nastal pod koordinativstvom Nacionalnega inštituta za javno zdravje Območna enota Kranj.

32 Viri financiranja: od šolskega leta 2009/10 do vključno 2013/14: 75% od EU in 25% od Republike Slovenije; od 2014/15 se je EU sofinanciranje povečalo in na šolsko leto znaša največ 83%, ostalo (vsaj 17%) sofinancira Republika Slovenija.

33 Projekt financira Ministrstvo za kmetijstvo in okolje. V letu 2013: Stroški letošnjega projekta znašajo 140 tisoč evrov, od tega bodo 130 tisoč evrov namenili za financiranje zajtrka, preostanek pa za promocijo.

34 Projekt financira Evropska Unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo za šolstvo in sport.

35 Projekt sofinancira Ministrstvo za zdravje. Generalni pokrovitelj projekta je Spar Slovenija z izključno lokalno pridelanimi surovinami ter surovinami, ki sovpadajo s pripravo zdravih tradicionalnih obrokov.

36 Zdravniška zbornica Slovenije, Klubski pogovorni večer: O različnih prehranskih režimih otrok, 27.09.2018 16:10.

37 Praktikum jedilnikov zdravega prehranjevanja v vzgojno-izobraževalnih ustanovah (Hlastan Ribič in sod., 2008)

38 Letno poročilo Urada Varuha za človekove pravice, I. 2010

39 Dr. Andraž Teršek, Pravica do veganske prehrane. URL: <http://edus.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=235127>

40 Linee Di Indirizzo Nazionale Per La Ristorazione Scolastica, Conferenza Unificata Provvedimento 29 aprile 2010, Intesa, ai sensi dell'art.8, comma 6, della legge 5 giugno 2003, n.131, G.U. n. 134 del 11-6-2010.

41 V smislu pritožbe na »obvestilo« ravnateljca vrta je zadevno »obvestilo« kot upravni akt obravnaval tudi predstojnik občine, ki je s tem, da je pritožbo tožnice zavrnil javno, izrazil pravno lastnost »obvestila« kot upravnega akta (pritožba je mogoča le zoper upravni akt).

42 "Vanno assicurate anche adeguate sostituzioni di alimenti correlate a ragioni eticoreligiose o culturali. Tali sostituzioni non richiedono certificazione medica, ma la semplice richiesta dei genitori"; str.22 sodbe.

43 Dostop do besedila zakona: <https://dre.pt/home/-/dre/106886578/details/maximized>.

44 Vegan Portugal je poročal, da je v praksi izvajanje zakona v letu 2019 zadovoljivo – nekatere kantine sicer ne nudijo uravnoteženih veganskih obrokov, vendar so večina na voljo polnovrednih veganskih obroki. Nekateri izmed ponudnikov so zahtevo zakona izkoristili tudi za promocijo trajnostnega upravljanja. <https://rr.sapo.pt/artigo/103141/uma-escola-rendida-a-espectacular-comida-vegetariana>

45 Grainger plc v. Nicholson 2009. V tem primeru, ko se je sodišče močno sklicevalo na sodno prakso ESČP, vlada VB ni izpodbijala, da se je veganstvo zmožno nanašati na vest ali verovanje v sklopu 9. člena EKČP.

Kontakti:

info@vegan.si

varuhinja@osvoboditevzivali.si